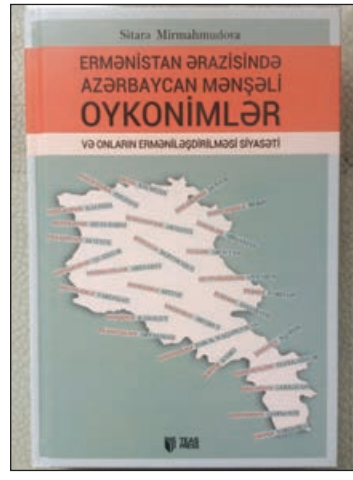

Azərbaycanın geosiyasi vəziyyəti, böyük dövlətlərin Azərbaycan marağı, bu maraqlar altında gizlənən məkrli niyyətlər dilimizə, dinimizə, mədəniyyətimizə və müstəqilliyimizə qarşı yönəlmişdir. Məhz bu məkrli niyyətlərə qarşı güclü olmaq zərurəti hər bir azərbaycanlıdan vətəndaşlıq mövqeyini ortaya qoymağı tələb edir. Ermənistanla atəşkəs rejimi elan olunsada, ideoloji müharibə davam edir. Bu müharibədə qalib gəlmək üçün hər bir ziyalının üzərinə böyük vəzifələr düşür.

Bu mənada Sitarə Mirmahmudovanın "Ermənistan ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlər və onların erməniləşdirilməsi siyasəti" adlı monoqrafiyasının işıq üzü görməsi təkcə elmi deyil, eyni zamanda böyük siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, iki yüz ildən artıq xristian ağışında özünə qala tikmiş ermənilər oradan başımıza güllə və qumbara yağdıraraq ən yaxşılarımızı sıradan çıxarıb, terror və genosid yolu ilə faciələr törədir. Bu genosid siyasəti təkcə insanlara qarşı deyil, tarixi yer adlarımıza qarşı da yönəlmişdir. Məhz S.Mirmahmudovanın haqqında

və vətənə olan bir övladlıq hissindən doğan addım idi. Çünki 1935-ci ildən başlayaraq erməni alimləri Ermənistan SSR ərazisindəki Azərbaycan mənşəli yer adlarını dəyişdirib erməni adları ilə əvəz edirdilər. Məhz S.Mirmahmudova yox olmaq ərəfində olan xeyli sayda Azərbaycan mənşəli toponimləri bir yerə toplayaraq onları toponimik fonda daxil etdi. Erməni dilini dərinləndirən bilən S.Mirmahmudova qətiyyətli elmi və vətənpərvər mövqeyi ilə bir çox erməni alimlərinin yalanlarını alt-üst etdi. Bu isə onun elmi işinin taleyinə təsir edən ciddi səbəbə çevrildi. Belə ki,

prinsipinə əsaslanaraq qarşısına qoyduğu məqsədə doğru inamla irəliləyir. Müəllif fəslin sonunda belə bir qənaətə gəlir: "1976-cı ilə aid rəsmi məlumatla görə, Ermənistan SSR ərazisində 319 Azərbaycan mənşəli oykonim mövcud olmuşdur. Əlbəttə, əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olan yaşayış məntəqələrinin sayı daha çoxdur. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, 1935-ci ildən Ermənistan SSR-də Azərbaycan mənşəli yer adlarının erməni adları ilə əvəz olunması prosesi başlanmışdır. Azərbaycan oykonimlərinin sayında xeyli azalma müşahidə olunur ki, bu da bir tərəfdən

liləq və əlaqə nəzərə çarpır. Bu hər iki ərazidə eyni mənşəli tayfa və nəsilərin yaşaması ilə izah olunur. Ona görə də Ermənistan SSR ərazisindəki etnotoponimlərin öyrənilməsi Zaqafqaziyadakı türkdilli tayfaların yayılma arealının və Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların mənşəsinin tədqiqi baxımından əhəmiyyətlidir.

Kitabın "Ermənistan SSR-in passiv toponimik fonduna keçmiş Azərbaycan mənşəli oykonimlər haqqında" adlı yeddinci, sonuncu fəslində müəllif qeyd edir ki, sovet dövründə Ermənistan SSR ərazisində mövcud olan Azərbaycan mənşəli oykonimlərdə böyük dəyişikliklər baş vermişdir. 1935-1970-ci illərdə 442 Azərbaycan mənşəli oykonim erməniləşdirilmişdir. Bundan başqa, azərbaycanlıların türk etdiyi kəndlərdə hazırda ermənilər yaşayır (91). Beləliklə, həmin kəndlərin qədim adları Ermənistan SSR-in passiv toponimik fonduna keçmişdir. Rəsmi sənədlərdə və kargüzərlikdə yeni adlardan istifadə olunur, bu səbəbdən də əvvəlki adlar tədricən unudulur. Lakin yerli sakinlər danışıqda köhnə oykonimlərdən istifadə edirlər.

Fəsilə sovet hakimiyyəti illərində Ermənistan SSR ərazisində passiv toponimik fonda keçmiş Azərbaycan mənşəli oykonimlərin lüğəti, kalka yolu ilə dəyişdirilmiş adlar, memorial adlar, erməniləşdirilmiş adlar və digər məsələlər ətrafı təhlil edilir.

Tədqiqatı yekunlaşdırarkən müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, Ermənistan SSR ərazisindəki Azərbaycan mənşəli oykonimlərin formalaşması böyük tarixi dövr ərzində baş vermişdir. Bəzi mənbələr müxtəlif tayfaların artıq V əsrdə bu yerlərdə məskunlaşması haqqında məlumat verir. Bunu mənşəyi kəngərillər və peçeneqlərlə əlaqədar olan toponimlər də təsdiqləyir. Lakin tədqiq edilən bölgədə türkdilli oykonimlərin əsas hissəsi səlcuq-oğuz tayfalarının bu əraziyə köçməsinə sonra yaranmışdır. Öyrənilən ərazidə türkdilli tayfaların məskunlaşması XIII-XVI əsrlərdə, yəni bu torpaqların Elxanilər, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu və Səfəvi dövlətlərinin tərkibinə daxil olmasından sonra daha da güclənmişdir. Tarixin bu dövrü əsasən səlcuq-oğuz və monqol tayfalarının adları ilə bağlı olan etnotoponimlərdə öz əksini tapmışdır. Ermənistan SSR ərazisindəki Azərbaycan mənşəli toponimlərin xeyli hissəsi oronomik oykonimlər təşkil edir ki, onlar tarixi baxımdan daha qədim hesab olunur.

Müəllif yazır: "Oykonimlərin öyrənilməsi Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların mənşəyi və təşəkkülü ilə bağlı bir çox sualları aydınlaşdırmağa kömək edəcəkdir. Mövzu üzrə mənbələrin və xüsusi ədəbiyyatın qıtlığı səbəbindən Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlərin öyrənilməsi olduqca çətin və bu sahədə öyrənilməmiş, sonadək araşdırılmamış xeyli məqamlar var. Buna görə də tədqiq olunan bölgədə Azərbaycan mənşəli oykonimlərin öyrənilməsi sahəsindəki boşluğu qismən də olsa doldurmağa və imkan daxilində bu və ya digər yer adlarının mənşəyini konkretləşdirməyə çalışdıq. Və əgər cəhdimiz vətən toponimikasının sonrakı inkişafına hər hansı dərəcədə təkan verərsə, onda biz xoşbəxt ola bilərik ki, öz vəzifəmizi yerinə yetirmişik".

Bütün çətinliklərə, müqavimətlərə baxmayaraq S.Mirmahmudova axıra qədər öz mövqeyindən geri çəkilməmiş, öz vəzifəsini yerinə yetirmişdir və ruhu şadlıq ki, onun zəhməti bu gün öz bəhrəsini verir.

İndi isə söz bizimdir! Fikrimizə, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası vaxtilə Sitarə Mirmahmudovaya qarşı olan ədalətsizliyi aradan qaldıracaq, öz elmi taleyini milli təəssübkeşliyə qurban verən bu cəfəkeş xanımın tapdalanmış haqqı ölümündən sonra olsa belə, özünə qaytarılacaqdır.

Fəzail İBRAHİMLİ,
tarix üzrə elmlər doktoru,
professor

Dəyərli tədqiqat əsəri

danışdığımız monoqrafiyası yer adlarımıza, törədilmiş genosid siyasətinə qarşı ciddi elmi bir təkildir.

Monoqrafiyada tamamilə haqlı olaraq qeyd edilir ki, 1980-ci illərin ortalarında SSRİ-də başlanan yenicən qurma siyasətindən bəhrələnən ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları yeni mərhələyə qədəm qoydu. Yaranmış sosial-siyasi gərginlik sosial-humanitar elmlərin mövqeyinə də təsir etdi. Belə ki, Azərbaycan toponimikası üzrə yeni elmi istiqamət yaratmış Sitarə Mirmahmudovanın dissertasiya işi repressiyaya məruz qaldı. 80-ci illərin sonlarında Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının ideoloji müharibədən hərbi-siyasi müstəviyə keçməsi, azərbaycanlıların tarixi-coğrafi torpaqlarından genosidlə müşahidə edilən deportasiyası Ermənistanda Azərbaycanla bağlı olan hər bir problemi sərtliyi ilə gündəmə gətirdi. Onlardan biri də Ermənistan SSR-də məqsədyönlü şəkildə Azərbaycan yer adlarının erməniləşdirilməsi, bu yol ilə Ermənistanda Azərbaycan varlığının xəritələrdən silinməsi siyasəti idi. Məhz həmin illərdə S.Mirmahmudovanın "Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlərin tədqiqi" mövzusunda dissertasiya işi yazması kifayət qədər cəsarət və qətiyyət tələb edən bir addım idi.

Bu gün elm aləmində çox da geniş tanınmayan, elmi taleyimizi milli təəssübkeşliyə qurban verən S.Mirmahmudova haqqında oxuculara bəzi məqamları açıqlamaq yerinə düşərdi.

Sitarə xanım 1927-ci ildə qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanın Dəmirbulaq məhəlləsində anadan olub. 1951-ci ildə minlərlə azərbaycanlı kimi, o da ailəsi ilə birlikdə deportasiya olunub. 1952-ci ildə indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin coğrafiya fakültəsinə daxil olur. 1957-ci ildə universiteti bitirən Sitarə xanımın bütün həyatı bu təhsil ocağı ilə bağlı olur. Təsədüfi deyil ki, o, "Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlərin tədqiqi" mövzunu seçir. Sitarə xanım müxtəlif mənbələr və yerli camaatdan aldığı məlumatlar əsasında 800-dək oykonim tədqiq edir. Belə bir mövzunun seçilməsi təkcə elmi maraqdan deyil, eyni zamanda torpağa bağlılıq

1987-ci ildə S.Mirmahmudovanın "Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlərin tədqiqi" mövzusunda müdafiə etdiyi dissertasiya işi təsdiq üçün Moskvaya - Ali Attestasiya Komissiyasına göndərildi. Bu təşkilatda kök salmış ermənilərin təzyiqi ilə üz-üzə qalan Sitarə xanım işini geri götürməyə məcbur oldu.

1988-ci ildən başlanan Dağlıq Qarabağ müharibəsi, Ermənistan SSR-dən qovulan həmvətənlərinin acı taleyi, gərgin mənavi sarsıntılar alimin səhhətini zəiflətdi və 1991-ci ildə o, dünyasını dəyişdi. Bütün elmi taleyini xalqın taleyinə qovuşduran Sitarə xanımın bu gün ruhu şadlıq. Xeyrixah insanların söyi nəticəsində ölümündən 24 il sonra onun zəhmətinin nəticəsi işıq üzü gördü.

Kitab "Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlər və onların erməniləşdirilməsi siyasəti" adlanır. Kitabda iki bölmə var. Birinci bölmə dissertasiya əsasında hazırlanmış monoqrafiyadan ibarətdir. İkinci bölmə bilavasitə arxiv materiallarına həsr edilmişdir.

Tədqiqat işi giriş, yeddi fəsil və nəticədən ibarətdir.

Kitabın giriş hissəsində deyilir: "Oxucuların diqqətinə təqdim edilən monoqrafiya hazırda Ermənistan SSR ərazisində mövcud olan Azərbaycan mənşəli oykonimlərin - yaşayış yerləri adlarının öyrənilməsinə həsr olunur... Azərbaycan xalqının və Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların təşəkkülündə eyni tayfalar iştirak etdiyi üçün Ermənistandakı Azərbaycan mənşəli oykonimlərin öyrədilməsi böyük elmi maraq kəsb edir. Bu problemin tədqiqi Azərbaycan xalqının etnogenezində iştirak etmiş tayfaların yayılma areallarını dəqiqləşdirməyə, həmçinin Azərbaycan əhalisi ilə Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlılar arasında etnik və tarixi-mədəni əlaqələri öyrənməyə imkan verəcəkdir".

Müəllif kitabın giriş hissəsində tədqiqatın böyük elmi əhəmiyyət kəsb etdiyini açıq şəkildə ifadə edir.

Əsərin "Ermənistan SSR ərazisində Azərbaycan mənşəli oykonimlərin öyrənilməsi tarixinə dair" adlı birinci fəslində müəllif öyrəndiyi problemin tarixi tərəflərini daha qabarıq şəkildə irəli çəkir və tarixçilik

azərbaycanlı əhalisinin miqrasiyası, digər tərəfdən isə Azərbaycan mənşəli oykonimlərin erməniləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Kitabın "Ermənistan SSR-in coğrafi vəziyyətinə dair" adlı fəslində müəllif yazır: "...Erməni tarixçiləri sübut etməyə çalışırlar ki, erməni dövləti erməni yaylası ərazisində meydana gəlmiş və burada mövcud olmuşdur. Burada "erməni yaylası" anlayışının özünə də aydınlıq gətirilməlidir. Əlbəttə, həmin anlayışlara qədim müəlliflərin heç birinin əsərində rast gəlinmir və o, yalnız XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində meydana gəlir. Daha bir maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, yaylanın "erməni" adlandırılmasına baxmayaraq, onun tərkibinə daxil olan dağlar arasında erməni adı yoxdur. Yaylanın erməni adlandırılması bəzi üzdənirəq alimlərin ermənilərin Qafqazda avtoxton olmasını sübut etməyə və qonşu dövlətlərin torpaqlarına öz iddialarını əsaslandırmağa imkan verir" (səh.33). Məhz bu cəhət tədqiqatın ən böyük məziyyətlərindən biridir və onun ana xəttini təşkil edir.

"Ərazinin fiziki-coğrafi xüsusiyyətlərini əks etdirən Azərbaycan mənşəli oykonimlər" adlı üçüncü fəsilə müəllif qeyd edir ki, əksər hallarda obyekt müəyyənləşdirən və onu dəqiq səciyyələndirən coğrafi nomenklatura təkcə dilçilər və tarixçilər tərəfindən deyil, eyni zamanda elmi dövriyyəyə bir çox yerli xalq coğrafi terminlərini gətirən coğrafiyaşünaslar tərəfindən də öyrənilir. Məhz coğrafiyaşünaslar yerli coğrafi terminologiyanın məna incəliklərini və coğrafi adları düzgün izah edə bilərlər.

Fəsilə oronimik və hidronimik oykonimlər ətrafı təhlil edilir və öyrənilir.

"Fitotoponimləri əks etdirən Azərbaycan mənşəli oykonimlər və zootoponimik" adlı dördüncü fəsilə fitotoponimik oykonimlər və zooykonimlər məsələləri toponimik komponentlərlə bağlı olan digər oykonimlər isə beşinci fəsilə araşdırılır. Azərbaycan mənşəli etnonimik, patronimik və antroponimik oykonimlər məsələləri monoqrafiyanın altıncı fəslində öyrənilir. Fəsilə müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, Ermənistan SSR ərazisində azərbaycanlıların yaşadığı ərazinin etnotoponimikasını və Azərbaycan etnotoponimikasını təhlil edərkən onlar arasında etnomədəni bağ-